

DARWINIANA

MONOGRÀFIC

JAUME JOSA

L'ALLIBERAMENT DELS PREJUDICIS

per Vicenç Altaió

JAUME JOSA (BARCELONA, 1945), INVESTIGADOR DE LA INSTITUCIÓ MILÀ I FONTANALS (CONSELL SUPERIOR D'INVESTIGACIONS CIENTÍFIQUES) DE BARCELONA, ASSEGURA QUE EL SEU INTERÈS PER DARWIN LI VE DE LLUNY. ESPECIALISTA EN HISTÒRIA DE LA BIOLOGIA DELS SEGLES XIX I XX, EL DOCTOR JOSA ÉS EXPERT EN LA RECEPCIÓ DEL DARWINISME A ESPANYA I EL 2007 VA PRESENTAR, JUNTAMENT AMB ALBERTO GOMIS, 'BIBLIOGRAFIA CRÍTICA ILUSTRADA DE LAS OBRAS DE DARWIN EN ESPAÑA', UNA AMBICIOSA OBRA QUE RECALL MINUCIOSAMENT TOTS ELS TREBALLS PUBLICATS A ESPANYA DURANT SEGLE I MIG SOBRE DARWIN. EL POETA I TRAFICANT D'IDEES VICENÇ ALTAIÓ, DIRECTOR DEL KRTU, PRESENTA EN AQUEST MONOGRÀFIC DEDICAT AL NATURALISTA ANGLÈS UNA CONVERSA PERSONAL AMB JAUME JOSA ON AQUEST DEIXA PALESA LA SEUA PARTICULAR MIRADA DE DARWIN I DE LA CIÈNCIA.

«DARWIN REPRESENTAVA UN EXEMPLE D'INVESTIGADOR DE LA NATURA QUE BÀSICAMENT ALLIBERAVA DELS PREJUDICIS»

© Fotos entrevista: Jordi Play

DARWINIANA

MONOGRÀFIC

Parlar de Darwin a Barcelona és parlar d'Almirall, Bartrina, Peius, Odón de Buen o del republicanisme federal; de l'Anís del Mono o de les controvèrsies sobre les certes; i de Jaume Josà o sobre el mètode del viure amb ciència i art. És a dir, dels introductors, dels publicistes i dels estudiosos. Conec la dèria de Josà per Darwin, deu ser un dels homes del món que més n'ha sofert les conseqüències. El trobo colgat en muntanyes de llibres que van donar a conèixer, escampar i polemitzar la teoria de l'evolució. De les primeres edicions a la darrera novetat. Josà és tot un personatge, un científic investigador hereu de l'Acadèmia dels Desconfiats i un erudit savi i amè, divulgador de la història de la ciència, saludat pels artistes de l'avantguarda. Es delecta en les coses de profit i ha fet per manera que ciència, literatura i art avancin amb idèntic coneixement i creativitat.

Les coses, amic Josà, no han de ser necessàriament útils sinó –com hem après del jove Darwin– observables i raonables. Més que darwinista et veig com un home que es fa amb la natura feréstega dels llibres. Això és el que fas amb els llibres tot seguint el mètode: observar com canvien els títols, com se'n fan noves edicions i anotar com d'altres de nous neixen d'aquells. El pensament és una muntanya de llibres en equilibri suspès.

Si t'he de dir la veritat, l'origen de l'home no m'interessa pas massa, com a origen, però sí com a procés... Tampoc el ball de dates sobre els milions d'anys cap amunt cap avall. Em semblen uns problemes externs a mi. En canvi, encara val molt la pena llegir Darwin per la font de documentació i de comportament damunt del fet natural, i la metodologia que se'n desprèn. Dades i reflexions sobre «el misteri dels misteris».

Un naturalista que es posà a llegir la natura?

I una gran idea política: entendre la història comuna que uneix tots els éssers vius. Al final de la seva vida Darwin va valorar l'esforç que havia fet amb un epitafi sense fi: «El mapa del món deixa de ser una fulla morta.» I havent dit això, regreçà generosament la participació de tots els que l'ajudaren, sabent que no els tornaria a veure. Un home de bé.

Un home sol per a una teoria tan rica?

«ENCARA VAL MOLT LA PENA LLEGIR DARWIN PER LA FONT DE DOCUMENTACIÓ I DE COMPORTAMENT DAMUNT DEL FET NATURAL I LA METODOLOGA QUE SE'N DESPRÈN»

La paternitat s'atribueix sense exclusió a Darwin, encara que A. R. Wallace ha de ser considerat cofundador de la teoria de l'evolució. Wallace era sindicalista i militant a favor dels treballadors –«la terra per a qui la treballa»– i practicava l'espiritisme. Tot això i aquestes teories provocaven un xoc en la societat victoriana. Wallace explicava un pensament descrit com a selecció natural. Van presentar ambdós, conjuntament, la teoria en una conferència a la Linnean Society i després Darwin va enllestir el seu llibre.

Ara el retraten com un home de mal caràcter...

Segurament els membres d'un club privat de Londres no el devien con-

siderar tan esquerp quan es dedicaven a fer reunions on corria la beguda a dojo. He llegit que fins i tot contractà alumnes del King's College perquè li cantessin a l'habitació. Darwin era treballador, disciplinat i amb metodologia de naturalista. No oblidem que el primer Darwin és geòleg com una font de comprensió dels éssers orgànics. Una estudi més com a suport del éssers vius i no un estudi sobre les pedres.

No puc imaginar que en la dictadura nacionalcatòlica descobrissis de nen una teoria científica. En quin ambient familiar et vas formar?

Els pares, pare i mare, havien estat mestres de la República a Ridaura i després de la guerra van ser depurats i expulsats del cos. No van ser rehabilitats fins el pri-

**«LA POLÈMICA ENTRE
CIÈNCIA I RELIGIÓ, I
L'ACTUAL DEL DISSENY
INTEL·LIGENT, NO TENEN
RES DE NOU, ENCARA QUE
ES DISFRESSI DE GENÈTICA
MOLECULAR»**

mer govern socialista. La mare es va sentir lliure fins l'últim moment. Darwin representava un exemple d'investigador de la natura que bàsicament alliberava dels prejudicis.

I Darwin a l'escola?

Vaig tenir una formació religiosa als escolapis i mai no vaig sentir que l'estudi de les ciències naturals tingués un comportament antireligiós. Tenia de professor de Filosofia Octavi Fullat, que en aquell moment estava escrivint la seva tesi doctoral: *La moral atea d'Albert Camus*. Després, per tradició familiar, vaig fer la carrera de mestre. Allà em van examinar de religió i em va tocar el tema 6, «La Creación». En explicar que la interpretació del relat bíblic no calia que fos literal, una veu del tribunal em digué: «*Cíñase al catecismo*». Nosaltres venim d'aquí!

I a la universitat?

És aquí on va néixer el meu autèntic interès per Darwin, el 1963. En aquell curs comú vaig fer les assignatures de geologia, amb el gran paleontòleg de mamífers en Crusafont; de biologia, amb el doctor Prevosti, el pare de l'escola catalana de genètica, que ens explicava en directe els primers descobriments de l'ADN i de la genètica molecular, junt amb el doctor Parés en microbiologia; i de química, amb l'Enric Casassas, que ens deia: «Els estudiants han d'estudiar i fer altres coses.» A causa d'això vaig fer el servei militar obligatori a la secció mòbil de Veterinària Militar, a Mallorca. Fregar terres i quadres! I em vaig convertir en professor d'analfabets.

I cap a l'estranger...

Vaig estudiar el treball enorme i dinàmic fet sobre la investigació i l'ensenyament de la biologia a les escoles i a les universitats del Regne Unit. Allà vaig iniciar la biblioteca Darwin, de visita a Down House, on s'havien redactat tants punts cabdals, trepitjant el terra per on Darwin transitava pensant. Al cap d'uns anys, quan havia de fer el pròleg per a *El origen de las especies* (Austral, 1988), no el vaig voler escriure sense tornar-hi. Ni la febre m'impedí d'anar-hi!

He conegut molts biòlegs que havent passat per les teves classes aprenent i rient, treballen en les fronteres de la ciència amb esperit lliure. En canvi, el món

carca es mira malament el que es fa en els laboratoris. A Amèrica i a Roma, els creacionistes.

Sempre hi ha hagut polèmica. I molt sovint la polèmica està més alimentada per posicions prèvies que per qüestions científiques. Tot i així molts contraris a les teories de Darwin demostren tenir-ne un gran coneixement. La polèmica entre ciència i religió, i l'actual del disseny intel·ligent, no tenen res de nou, encara que es disfressi amb genètica molecular. Dit això, la teoria de l'evolució no s'ha de prendre com a dogma i els debats són necessaris a l'entorn científic.

En l'extraordinària bibliografia crítica il·lustrada de les obres de Darwin a Espanya, que has recollit amb Alberto Gomis, veig que Darwin entrà ben aviat en català.

Viatje d'un naturalista al rededor del mon, fet a bordo del barco "Lo llebrer" fou publicat en plecs que s'incorporaven al *Diari Català*, de Valentí Almirall. El tinc! No dic més! També es conserva a la Biblioteca Pública Arús i a la Biblioteca de Catalunya on figura en el catàleg a l'entrada «Poe, Edgart. *Novel·tas escullidas*». A l'època que no hi havia Internet el mercat del llibre vell funcionava per un circuit molt tancat dins del qual m'introduïren Manolo Sacristán, filòsof, i Lluís Soler-Sabarís, geòleg.

[Baixem el teló i tallem l'entrevista per la meitat. Ens posem a dinar i ho celebrem. A casa del Dr. Josa la beguda oficial és un vi negre de Rioja, Viña Tondonia. La raó: tres dels fills d'Odón de Buen es van casar amb les tres filles de López de Heredia, celler fundat el 1877, l'any que es va publicar l'edició d'*El origen de las especies*, amb traducció d'Enrique Godínez. Mai no oblidaré que Josa em va trucar la nit del cinquantè aniversari del descobriment de l'ADN per anar a celebrar-ho

«LA TEORIA DE L'EVOLUCIÓ NO S'HA DE PRENDRE COM A DOGMA I ELS DEBATS SÓN NECESSARIS A L'ENTORN CIENTÍFIC»

junts al bar El Pastís. I aquí comença la segona part, havent dinat.]

I si prenguéssim unes copetes d'anís... Entonem junts: «*Es el mejor/ la ciencia lo dijo/ y yo no miento*»...

L'aval científic per a un producte, en anuncis d'aquesta mena, arribà de la mà de Vicenç Bosch, empresari de Badalona, que en una encertada etiqueta la cara de Darwin es confon amb el mono –diuen. L'èxit fou sonat, tot i que aviat fou replicat per l'Anís del Tigre, que en l'etiqueta es menjava el mico. Famosos artistes participaren en la publicitat: Casas, Utrillo, Riquer, Junceda, Bagaria... fins a un poema visual de Joan Brossa per a il·lustrar *Tocatina* (1978), de J. Mestres-Quadreny.

És així que també la cultura de masses s'acostava a la ciència: és el cant al progrés dels Cors de Clavé, l'excursionisme científic, la mirada al cel, amb Comas i Solà, els invents moderns, la ciència recreativa i la poesia futurista de Salvat Papasseit

i J. V. Foix. Jo et vaig conèixer quan, des de les dues cares de la lluna, vam presentar *Lletres galàctiques* (Mall, 1984) de Sisa al Museu de la Ciència.

Vaig conèixer Sisa al bar Zeleste, catedral de l'evolució galàctica de Barcelona, on es feien grans disquisicions científiques i filosòfiques sobre la vida i el viure, compartides, en alguna ocasió, amb creativa companyia. Els catedràtics d'aquella barra eren Jordi Farràs, La Voss del Tròpico, una síntesi inspirada entre Llull i Pujols, i Carles Flavià, erudit de l'Acadèmia i de la vida mateixa. Tot això amanit per Gato Pérez, apòstol creatiu de la rumba catalana i exemple vital i lingüístic dels gitanos de Gràcia i d'Hostafrancs. Amb Sisa vam participar a donar a conèixer el millor llibre de divulgació científica que s'ha escrit a Catalunya: *Ciències i paciències del calaix d'un savi*, de Fra Noi.

Encara et veig assegut al pont d'Egipciaques, de dia i de nit, perquè no el tiessin a terra!

Aquest pont uneix, a Barcelona, el Consell Superior d'Investigacions Científiques amb l'Institut d'Estudis

«ELS ORÍGENS DEL MEU INTERÈS VITAL ARRENQUEN SENS DUBTE DELS ESTIUS PASSATS A MONT-ROIG, ON LES OLIVERES, ELS GARROFERS, ELS MOIXONS, ELS CAPGROSSOS I LES GRANOTES OMPLEIEN DE VITALITAT CADA DIA»

Catalans, via els Jardins Rodoreda, i la Biblioteca de Catalunya. Per molt *pompier* que fos aquell pont negòtic cap arquitecte higienista no el podia tirar per terra, representa i és un lloc de pas entre la ciència i les lletres. Sempre he defensat les dues cultures. Una aportació molt positiva va ser la Comissió per a l'Estímul de la Cultura Científica, propiciada pel conseller Guitart. I dues fites cabdals: omplir de gom a gom el Teatre Principal, a les Rambles, amb Stephen Jay Gould, gran investigador i difusor de la teoria de l'evolució; i l'exposició «In Vitro. De les mitologies de la fertilitat als límits de la ciència», a la Miró.

Va ser preparant l'exposició que vaig mostrar el projecte a Tàpies, i aquest va voler conèixer d'on havíem tret tots aquells llibres. Em va demanar de conèixer-te.

Quin honor i quant de coneixement que té! Coneixia les làmines depenia de quina edició del Buffon. I es va quedar meravellat amb *La vida de Ramon Llull*, el doctor il·luminat, i el gravat del 1700 de la seva tomba, sostinguda per unes escultures que són el trívium i el quadrívium, les divisions del saber. Un quadre de Tàpies pot aportar la força necessària per explicar un canvi en el procés evolutiu.

No et podré agrair mai que de resultes d'aquell encontre ens fessis arribar, al Tàpies i la Teresa i a mi, un parell de llibres de ciència a la setmana fins arribar a cent.

I encara vas oferir-los una capsula amb ampolles d'oli de Mont-roig.

Els orígens del meu interès vital arrenquen sens dubte dels estius passats a Mont-roig, poble natal del pare, on les oliveres, els garrofers, els moixons, els capgrossos i les granotes omplien de vitalitat cada dia. Calder hi va presentar el seu circ als pagesos. Els pobles, aquelles finques a prop del mar, eren l'estada estival durant molts anys, prop del Mas de Miró. Per cert, saps si l'han tirat per terra?

Brossa va sentenciar que hi passarien les vies del tren per dins. Encara t'he d'agrair les vegades que, fent de xofer de Brossa i de la Pepa, m'hi vas convidar.

Brossa era la vitalitat contínua i perenne, l'eterna sorpresa. Sovintejada, buscada i trobada on podia semblar que no hi passava res. Un privilegi haver estat manta vegades el seu xofer i assistir a la retrobada, al Brasil, amb João Cabral de Melo. Brossa senyalava el cap amb el dit i deia: «Sempre porto Cabral aquí. Va ser la *xispa!*» Podríem canviar el nom del gran llibre *Em va fer Joan Brossa* per «Em va fer João Cabral de Melo».

I Dalí?

Recordo una visita memorable a Salvador Dalí, a Torre Galatea, quan li vam anar a presentar amb l'Enric

Trillas, president del CSIC, la revista *Residencia*, facsímil, i el primer volum de la revista *Nuevas tendencias*. Dalí, estirat, ens va fer una pregunta que ens va deixar glaçats: «De l'holografia, què?» El primer volum, corresponia al làser!

Josa, amic d'artistes i de toreros! «*Esto lo bailo yo*», que deia Vicente Escudero davant d'un quadre de Miró.

El Miró li enviava uns cèntims dins d'un sobre fins que un dia li van tornar el sobre. Morí, desgraciat i sense un duro, a la Plaça Reial.

Quan eres director de publicacions del CSIC vas publicar l'extraordinari diccionari de tauromàquia.

El léxico taurino español, de Pepe Torres. Ai, el món del toro!: en 20 minuts una vida.

I com lliguen tots aquests personatges singulars amb Darwin?

Som vida, paraules que formen un entramat que ho explica tot. La història comuna de tots els éssers vius i que dona informació sobre la seva gènesi successiva. La meua vida! ☺

Vicenç Altaió. Escriptor i director del KRTU (Cultura, Recerca, Tecnologia, Universals), Barcelona.